

پشتاب
راستش کوته
بر

میر عابدینی، حسن، ۱۳۳۲ -

هشتاد سال داستان کوتاه ایرانی / انتخاب و بررسی حسن
میر عابدینی -

تهران: کتاب خورشید، ۱۳۸۴.

ج ۳. مصور. (کتاب خورشید؛ ۴۵، ۴۶، ۴۷. داستان؛ ۶، ۷، ۸)

(دوره) ISBN 964-7081-37-5

(ج ۱) ISBN 964-7081-38-3

(ج ۲) ISBN 964-7081-39-1

(ج ۳) ISBN 964-7081-40-5

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا

ص -ع. به انگلیسی: Hasan Mirabedini. Eighty Years
Iranian Short Story.

مندرجات: ج ۱. از سال ۱۳۰۰ تا ۱۳۶۰ - ج ۲. از سال ۱۳۶۰ تا
۱۳۸۰ - ج ۳. از سال ۱۳۵۰ تا ۱۳۸۰ (داستان های نویسندگان
مهاجر)

۱. داستان های کوتاه فارسی - قرن ۱۴ - مجموعه ها.

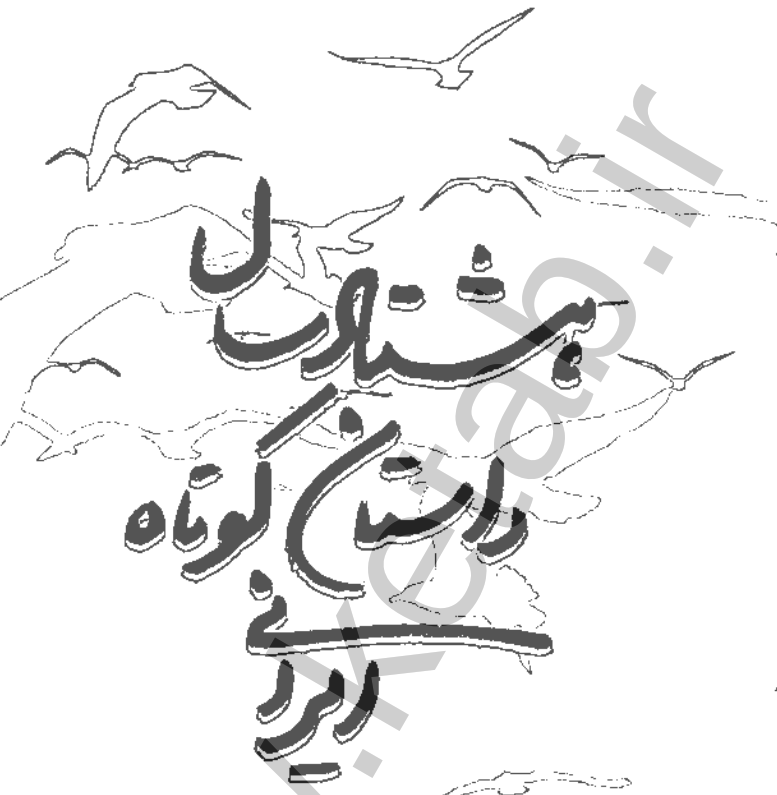
۲. داستان نویسان ایرانی - قرن ۱۴ - نقد و تفسیر. الفب. عنوان

۸۳/۶۲۰۸

PIR ۴۲۴۹/م ۹۳ ۵۵

۸۳-۴۱۵۲۹

کتابخانه ملی ایران

مشتاق در انتخاب کوه دیر

داستانهای نویسندگان مهاجر

جلد سوم

از ۱۳۵۰ تا ۱۳۸۰

انتخاب و بررسی
حسن میرعابدینی

کتاب خورشید

هشتاد سال داستان کوتاه ایرانی

داستان‌های نویسندگان مهاجر

جلد سوم

از سال ۱۳۵۰ تا ۱۳۸۰

انتخاب و بررسی حسن میرعابدینی

ترجمه مقدمه به انگلیسی / مهدی افشار

حروف‌نگاری و صفحه‌آرایی / توران قائمی

طراحی جلد و صفحات عنوان / فرامرز عرب‌نیا

لیتوگرافی / الوان، چاپ جلد / ظفر، چاپ متن و صحافی / نقش هزار رنگ

دارای مجوز دائمی نشر از وزارت ارشاد به شماره ۸۴۹۸ تاریخ صدور ۱۳۸۴/۲/۱۱

چاپ اول / فروردین ۱۳۸۴ خورشیدی / ۱۶۵۰ نسخه

کلیه حقوق مربوط به طراحی قطع، شکل، چاپ و نشر این کتاب

برای کتاب خورشید محفوظ است.

شابک (جلد ۳): ۹۶۴-۷۰۸۱-۲۰۵:۵ شابک (دوره): ۹۶۴-۷۰۸۱-۳۷۰۵:۵

کتاب خورشید: نهران - ۱۴۳۳۶۶۳۱۶۹، خیابان اسدآبادی

خیابان سیزدهم شماره ۲۲، واحد ۱

تلفن و دورنگار: ۸۷۲۱۰۹۹

www.ketab-e-khorshid.com

info@ketab-e-khorshid.com

فهرست

۷	مقدمه‌ای بر ادبیات مهاجرت
۱۹	مسعود فرزاد
۲۱	لوه
۴۳	نسیم خاکسار
۴۵	سگی زیر باران
۶۷	شهلا شقیق
۶۹	اولین روز جنگ
۸۵	عدنان غریبی
۸۷	مرغ عشق
۱۱۹	بهرام مرادی
۱۲۱	بی‌تابی‌های مردِ تاریک
۱۲۳	سودابه اشرفی
۱۳۵	بیلی

۱۴۹.....	حسین نوش آذر.....
۱۵۱.....	بزرگراه.....
۱۷۳.....	بهروز ناکره‌یی.....
۱۷۵.....	دریچه.....
۱۹۹.....	مهرنوش مزارعی.....
۲۰۱.....	سنگام.....
۲۲۳.....	بیژن کارگر مقدم.....
۲۲۵.....	باران، پشت پنجره.....
۲۲۳.....	خسرو دوامی.....
۲۳۵.....	شاهد.....
۲۶۷.....	مرضیه ستوده.....
۲۶۹.....	بابوشکا.....
۲۸۹.....	جواد جواهری.....
۲۹۱.....	سودای آوازهای زندانی.....
۲۹۹.....	داریوش کارگر.....
۳۰۱.....	گوزن، گوزن.....
۳۲۵.....	علی امینی.....
۳۲۷.....	همسایه.....
۳۷۱.....	کتابنامه.....

مقدمه‌ای بر ادبیات مهاجرت

نخستین ایرانیانی که در عصر مشروطه در زمینه آفرینش انواع ادبی (Genre) جدیدی مثل رمان و نمایشنامه طبع آزمودند، روشنفکرانی بودند که یا به علل سیاسی، راهی تبعید شده بودند. مثل میرزا حبیب اصفهانی و میرزا آقاخان کرمانی؛ یا به قصد تجارت موطن خود را ترک کرده بودند. مثل حاج زین‌العابدین مراغه‌ای و یا ایرانیان ساکن کشورهای دیگر بودند. مثل عبدالرحیم طالبوف تبریزی و میرزا فتحعلی آخوندزاده که در محیط فرهنگی تفلیس، امکان آشنایی، با مفاهیم اجتماعی و ادبیات تازه را یافتند.

اولین نمونه‌های رمان فارسی، به دلایلی از قبیل ناشناخته بودن این شیوه ادبی و محدودیت امکانات چاپ و نشر، در غربت پدید آمد: سیاحت‌نامه ابراهیم‌بیک (۱۲۷۴) اثر مراغه‌ای در قاهره و استانبول و مسالک المحسنین (۱۲۸۴) نوشته طالبوف در قاهره چاپ شد.

به دلیل رویکرد انتقادی نویسندگان به مسائل جامعه، چاپ نخستین رمان‌های فارسی در ایران ممکن نبود. در سال‌های بعد که تب و تاب انقلاب مشروطه فرو نشست و رمان‌نویسان به ماجراهای تاریخی یا مشکلات زندگی شهری پرداختند، موفق به چاپ آثارشان در وطن شدند.

با شکل‌گیری حکومت پهلوی، محفل‌های ایرانیان خارج از کشور به تدریج از شهرهای آسیایی- مثل تفلیس، استانبول، قاهره و کلکته- به شهرهای اروپایی نقل مکان کرد. برلن از زمان انتشار نشریه کاوه (۱۲۹۵) یکی از محل‌های تجمع ایرانیان دگراندیش بود. حسین کاظم‌زاده جز انتشار مجله ایران‌شهر (۱۳۰۱)، کتابفروشی کوچکی دایر کرده بود و آثار نویسندگانی چون صادق هدایت، ذبیح بهروز و دیگران را به چاپ می‌رساند. رمان تهران مخوف (۱۳۰۱) اثر مشفق کاظمی و مجموعه داستان یکی بود و یکی نبود (۱۳۰۰) از سید محمدعلی جمال‌زاده در این شهر منتشر شد.

با گذشت ایام و پیدایش ناشرانی مثل «کلالة خاور» که گاهنامه افسانه را ویژه داستان منتشر می‌کرد، آثار داستانی عمدتاً در داخل کشور انتشار می‌یافت. با شدت‌یابی سانسور

در دورهٔ رضاشاه به‌ویژه پس از دستگیری «گروه ۵۳ نفر» و به حبس افتادن بزرگ علوی، صادق هدایت برای چاپ بوف کور (۱۳۱۵) رهسپار هند شد.

در سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲ امکان چاپ و نشر هر نوع کتاب و مجله‌ای در ایران وجود داشت. اما پس از کودتای ۲۸ مرداد، جمعی از فعالان سیاسی و فرهنگی به خارج از کشور گریختند. آنان فعالیت ادبی چشمگیری نداشتند و غالباً به ترجمه و تألیف آثار سیاسی می‌پرداختند. این وضعیت در دههٔ ۱۳۴۰ نیز ادامه یافت: آثار منتشر شدهٔ تشکّل‌های دانشجویی در خارج از کشور، کمتر ادبی بود و عمدتاً شامل جزوات سازمانی یا آثار ایدئولوژیک می‌شد.

از سال ۱۳۴۵، محمد عاصمی شروع به انتشار دورهٔ جدید مجلهٔ کاوه در برلن کرد و تازه‌ترین داستان‌های بزرگ علوی را - که در داخل کشور ممنوع‌الانتشار بود - به چاپ رساند.

علوی را به دلیل نوشتن داستان‌هایی دربارهٔ تبعیدی‌ها - که بعدها با عنوان میرزا (۱۳۵۷) در ایران منتشر شد - از آغازگران ادبیات مهاجرت می‌دانیم.

از نویسندگان داخل کشور، می‌توان به شمیم بهار اشاره کرد

که در داستان‌هایش - مجله اندیشه و هنر (۱۳۵۳-۱۳۴۲) - زندگی و مشغله‌های ذهنی ایرانیان مهاجر را هم مطرح کرد.

پیش از اینها، جمالزاده اروپا را به عنوان محل زندگی خود برگزیده بود. هرچند آثارش را برای چاپ به ایران می‌فرستاد. بعدها تقی مدرسی، صادق چوبک و ابراهیم گلستان، چون او، به تبعیدی خودخواسته تن دادند.

مرگ بعضی از اولین داستان‌نویسان ایران - جمالزاده، هدایت، علوی، چوبک و... در غربت رخ داد.

گروهی از نویسندگان ایرانی داستان‌های خود را به زبان‌های بیگانه می‌نوشتند. شاید بتوان امینه پاکروان را آغازگر چنین تلاش‌هایی دانست. او که متولد استانبول و تحصیلکرده اروپا بود چند رمان تاریخی درباره دوره قاجار به زبان فرانسه نوشت، از جمله آغا محمدخان قاجار، ترجمه جهانگیر افکاری، ۱۳۴۸. جز او می‌توان از فریدون هویدا نام برد که از میان رمان‌هایی که با موضوع «تقابل فرهنگ‌های شرق و غرب» نوشته، قرنطینه به زبان فارسی انتشار یافته است (ترجمه مصطفی فرزانه، ۱۳۴۵)؛ یا سیروس رضوانی که رمان

امریکازده‌های او را رضا سیدحسینی در سال ۱۳۵۸ به فارسی برگردانده است.

فریدون اسفندیاری را اولین نویسنده ایرانی دانسته‌اند^۱ که به زبان انگلیسی داستان نوشته است. همچنین می‌توان به فریدون فرسایی اشاره کرد که چند داستان هم در مجله اندیشه و هنر دارد. یا به مسعود فرزاد که ترجمه چند داستان کوتاهش در مطبوعات ادبی دهه پنجاه به چاپ رسید.

پس از آنان، به‌ویژه از دهه ۱۳۶۰ به بعد، شمار نویسندگانی که آثار خود را به زبان انگلیسی نوشته‌اند رو به فزونی نهاد: شوشا گابی، تقی مدرّسی، اختر نراقی، ناهید راجلین، دونه رفعت، منوچهر پروین، بهمن شعله‌ور، مجید امینی و... در این سال‌ها همچنین به نویسندگانی برمی‌خوریم که به زبان‌های آلمانی، هلندی و... نیز داستان نوشته‌اند.

چنان که دیدیم، بخش جدایی‌ناپذیری از ادبیات معاصر ایران در غربت پدیدآمده یا چاپ شده است. این آثار را نویسندگانی

۱. حورا یاوری در دانشنامه ایرانیکا (ادبیات داستانی در ایران زمین، ترجمه پیمان متین،

خلق کرده‌اند که یا مجبور به جلای وطن شده‌اند و یا به خواست خود، زندگی در کشورهای دیگر را برگزیده‌اند ولی ریشه‌های هر دو گروه، از فرهنگ ایرانی آب خورده است.

اما جریان عمده ادبیات مهاجرت، پس از سال ۱۳۵۷ و رشد رو به تزاید مهاجران، پدیدار شد. در میان مهاجران، عده اهل قلم کم نبود. اینان در سراسر دنیا پراکنده شدند، ادبیات و مراکز نشر خاصی پدید آوردند و کتاب‌ها و مجلات متعددی منتشر کردند. به تدریج نویسندگان جوانی نیز از میان آنها سربرآوردند و اولین آثار خود را در غربت نوشتند. به طوری که «طی دو دهه گذشته، ادبیات برونمرزی» از چنان رشدی برخوردار شد که «تاریخ ادبیات معاصر ایران را نمی‌توان با چشم پوشیدن از این بخش از آثار ادبی به رشته تحریر درآورد.»^۱ «هرسال بیش از ۳۵۰ عنوان داستان کوتاه از ایرانیان مهاجر در نشریه‌های خارج از کشور یا به طور مستقل انتشار می‌یابد.»^۲

۱. اسدالله سیفی، «چاپ و نشر ایرانیان در خارج از کشور»، نگاه نو، ش ۳۳،

۲. پیشین، ص ۳۴.

زمستان ۱۳۷۸، ص ۲۶.

آثار متعددی که در نقاط مختلف جهان و از نظرگاه‌های فکری گوناگون نوشته شده- به ویژه تا نیمه دهه ۱۳۷۰- به ندرت به داخل کشور رسیده است. از این رو، به علت کمبود اطلاعات، ارائه تصویری روشن از تلاش‌های ادبی این داستان‌نویسان بسیار دشوار است. هیچ گلچین ادبی- به دلیل محدودیت صفحات- نمی‌تواند چهره‌نمای همه جوانب ادبیات مهاجرت باشد. «ادبیات مهاجران در شاخه‌های گوناگون گسترش یافته است. شاخه‌ای از آن به منظور نقد نظام حاکم، سمت و سویی سیاسی یافته و کمتر به جنبه‌های زیبایی‌شناختی توجه می‌کند. بخش دیگری از آثار ایرانیان مهاجر با هدفی استنادی و افشاگرانه نوشته شده، مثل آنچه در خاطرات زندان و یا نقد مجازات‌های سنتی قضایی آمده است. آثاری هم با مضمون‌های اروتیک آفریده شده‌اند.

اما تنومندترین شاخه ادبیات مهاجرت، شاخه‌ای است که به دوگانگی هویت تبعیدیان و درگیری‌های درونی آنان برای بریدن از گذشته و آغاز زندگی تازه در کشور مهاجرپذیر می‌پردازد. این بخش از ادبیات مهاجرت است که در مطبوعات

ایران نیز امکان نشر یافته است.^۱ در چند سال اخیر با شروع چاپ داستان‌های نویسندگان مهاجر در داخل کشور، می‌توان گفت: «بخش قابل ملاحظه‌ای از ادبیات پرتاب، نویسنده را در تبعید یا مهاجرت یا برونمرز جا گذاشته و به 'خانه' رسیده است.»^۲

درباره ویژگی فکری و زیبایی‌شناختی این آثار گفته‌اند: «در آثار ادبی دهه نخست، می‌شد گفت که انگیزه نویسنده در نوشتن، 'صیانت نفس' است در هزارتوی کابوس‌های از دست دادن، سرخوردگی و گمشدگی... و تا نیمه‌های دهه دوم، می‌شد گفت انگیزه او نیاز به خودکاوی و یافتن هویت تازه است...»^۳

در نخستین داستان‌ها حضور «خاطره» چشمگیر است:

۱. حسن میرعابدینی: صد سال داستان‌نویسی ایرانی، جلد سوم، نشر چشمه، ۱۳۸۳، صص ۱۴۰۳ و ۱۴۰۴.

۲. ملیحه تیرمگل: «فصلی تازه در ادبیات فارسی برونمرزی»، عصر پنجشنبه، ش ۸۱-۸۲، پاییز ۱۳۸۳.

۳. ملیحه تیرمگل: «ادبیات فارسی در تبعید، در مهاجرت، در خانه»، عصر پنجشنبه، ش ۸۱-۸۲، پاییز ۱۳۸۳، ص ۶۶.

مسائل خانوادگی، دربه‌دری‌های ناشی از فعالیت سیاسی، عشق‌های ناکام و... کم‌کم که مهاجر در محیط جدید جا می‌افتد، آرامشی می‌یابد و زبان می‌آموزد، به مسائل تازه‌تری می‌پردازد. هرچه در تطبیق خود با کشور میزبان موفق‌تر باشد، گذشته‌گرایی در او ضعیف‌تر می‌شود. می‌کوشد از سویی پیوند خود را با ادبیات و فرهنگ ملی حفظ کند و از سویی آموخته‌های خود از فرهنگ جهانی را در آثارش متبلور سازد. این پیوند اگر جدی شود می‌تواند «دگرگونی تازه‌ای در روش و سبک کار برخی از ما به وجود آورد، داد و ستد فرهنگی با جهان، با پشتوانه فرهنگ بومی و وجود پرسمان‌ها و پدیده‌های دیگرگون و تازه می‌تواند از مشخصات ادبیات مهاجرت باشد... یکی دیگر از دستاوردهای شرایط جدید ما، آشنایی نسبی جهانیان با هنر و ادب معاصر و نوین ما است... حضور اهل قلم ایرانی در غرب، منشاء آغاز حرکتی شد برای معرفی ادبیات شعری و داستانی نوین ما. به همت ایرانی‌های مهاجر، فضایی برای ارائه آثار نویسندگان و هنرمندان ما

به وجود آمد^۱، توجه محافل دانشگاهی و فرهنگی اروپا و آمریکا به فرهنگ ایران جلب شد و روند ترجمه و چاپ آثار ایرانی سرعت یافت.

بدین ترتیب، با این باور که ادبیات مهاجرت، شاخه‌ای از ادبیات معاصر ایران است، جلد سوم این مجموعه را به نمونه‌هایی از آثار نویسندگان ایرانی خارج از کشور اختصاص دادیم. البته، به دلیل گسترده و پراکندگی این ادبیات، در دسترس نبودن همه آثار منتشر شده، محدودیت‌هایی که برای چاپ برخی داستان‌ها در ایران وجود دارد، و محدودیت صفحاتی که در اختیار داریم، مدعی ارائه تصویری همه‌جانبه از ادبیات مهاجرت نیستیم.

اما کوشیده‌ایم با انتخاب خود، تا حد امکان، تصویر گویایی از موقعیت داستان‌نویسی پرونمرزی ترسیم کنیم. برخی از نویسندگان مثل گلی ترقی، شهرنوش پارس‌پور، مهشید امیرشاهی، رضا دانشور، اکبر سردوزامی و قاضی ربیع‌الوی

۱. محمود فلکی در آینه، ش ۹۹-۱۰۰، نوروز ۱۳۷۳، صص ۱۸ و ۱۹.

- چون در جلد دوم داستان دارند- و برخی مثل عباس معروفی، محمود مسعودی، رضا قاسمی، ساسان قهرمان و... چون عمدتاً رمان‌نویس هستند- به این جلد راه نیافته‌اند. برای کاهش درصد خطا، از کتاب مقدمه‌ای بر ادبیات فارسی در تبعید (۱۳۷۵- ۱۳۵۷) اثر ملیحه تیره‌گل (امریکا، ۱۳۷۳)، چند گزیده داستان چاپ اروپا، مجلات داخل و خارج از کشور مقالات و داستان‌های قرارگرفته در سایت‌های ادبی بهره برده‌ایم. اما اگر نظر مشورتی و انتخاب‌های نویسندگانی چون حسین مرتضائیان آبکنار (ایران)، به‌روژ ئاکره‌یی (سوئد)، سیاوش سرتیپی (آلمان) و حسین نوش‌آذر (آلمان) نبود، این کتاب با این کیفیت و به این زودی‌ها آماده چاپ نمی‌شد.

ناگفته پیداست که مسئولیت هرگونه کاستی و خطا برعهده نویسنده این سطور است.